

Singh'in doğum yeri olan Patna'da ayrıca önemli bir Sih tapınağı (Takht Harmandir) bulunmaktadır.

1917'de kurulan Patna Üniversitesi Hindistan'daki başlıca eğitim kurumları arasındadır. Üniversiteye bağlı on bir fakülte ve yüksek okuldan bazıları şunlardır: Maulana Azad College of Engineering and Technology, National Institute of Technology, Patna Medical College and Hospital, Science College ve Patna College. Patna'nın Bankipûr kesiminde 1891'de açılan Hüdâbahş Kütüphanesi barındırdığı Arapça, Farsça ve Urduca nâdir yazma eserlerle bütün dünyada tanınmıştır. Patna medreseleri arasında Medrese-i İslâmiyye Şemsülhüdâ ve Medrese-i Hanefiyye zikredilebilir. Bölgenin en önemli ticaret merkezi olan şehir gelişmiş kara, hava ve nehir ulaşımı imkânlarına sahiptir. Ekonomisi daha çok çevresinde yapılan tahıl, şeker kamışı, susam ve pirinç tarımı, dericilik ve el sanatlarına dayanmaktadır. Patna'nın nüfusu 1.285.470'tir (2001).

BİBLİYOGRAFYA :

N. Kumar, *Image of Patna*, Patna 1971; S. Gopal, *Patna in the 19th Century: A Socio-Cultural Profile*, Calcutta 1982; *Patna Through the Ages* (ed. Oeyamuddin Ahmad), New Delhi 1988; Syed Mohammad, *Old Muslim Inscriptions at Patna*, Patna 1993; H. Beveridge, "The City of Patna", *The Calcutta Review*, Calcutta 1884, s. 211-222; A. Wink, "Patna", *EP* (İng.), VIII, 287; Qeyamuddin Ahmad, "Azimâbâd", *Elr.*, III, 259-260.

AZMÎ ÖZCAN

PATRİK

Hıristiyanlığın doğu kiliselerinde başpiskoposlara verilen dinî ve idarî unvan.

Sözlükte "baba, yönetici, bir kavmin ya da ailenin reisi" gibi anlamlara gelen **patrik** (Yunanca patriarches, Latince patriarcha) kelimesi, Eski Ahid'in Yunanca tercümesiyle (Septuagint) Yeni Ahid'de günlük dilde "baba" mânâsına kullanılmıştır. Ayrıca başta İbrâni ataları (İbrâhim, İshak ve Ya'küb), İsrâiloğulları'nı oluşturan on iki kabilenin liderleri ve Kral Dâvud olmak üzere İsrâil kavminin ileri gelenlerini nitelemektedir (Tekvîn, 17/4; Çıkış, 3/6; Tesniye, 26/5; Resullerin İşleri, 2/29, 7/8-9; İbrâniler'e Mektup, 7/4). Sonraki dönemlerde patrik kavramı hıristiyanlar tarafından özel itibara sahip piskoposlar için dinî bir unvan şeklinde kullanılmaya başlanmıştır. Bu çerçevede ilk defa Kadıköy Konsili'nin (351) ardından Nazianzuslu Gregory bir saygı ifadesi olarak yaşlı piskoposları patrik sıfatıyla

la anmıştır. V. yüzyıldan itibaren daha özel bir mânâ kazanan bu sıfat Roma ve İstanbul piskoposları için kullanılmış, İmparator I. Iustinianos zamanında (524-565) bir unvan haline gelmiştir. Iustinianos, 123. imparatorluk bildirgesinin / yasaının üçüncü bölümünde eski Roma, İstanbul, İskenderiye, Antakya ve Kudüs'ün en mübarek başpiskopos ve patriklerinden söz etmektedir. Iustinianos'un bu patrikliklerden bahsetmesi ve her patriğin kendine bağlı olan bölgeyi kilise kanunlarına göre idare etmesi, patrik sıfatının kendilerini havâri geleneğine dayandıran kiliselerin liderleri için kullanılan resmî bir unvan olduğunu ortaya koymaktadır. Patrik unvanı 692'deki Trullo Konsili'nin ikinci ve yedinci kanonlarıyla kilisenin resmî terminolojisine girmiştir.

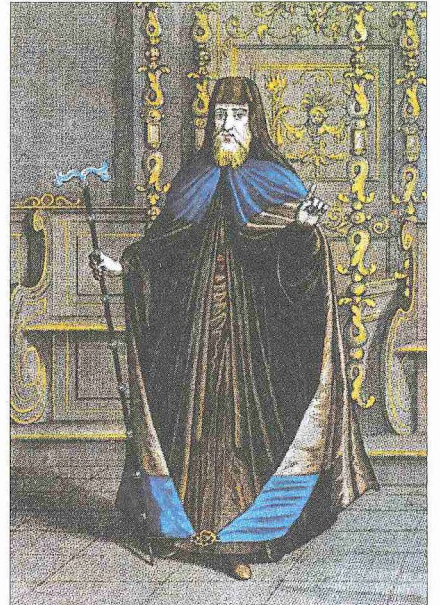
Roma imparatorluk yasalarına göre bu beş patriklik hemen hemen eşit düzeye sahipti. Onların birbirini tanımaları, karşılıklı anlayış ve iş birliği içinde İsa Mesih'in mistik bedeni olan kiliseyi idare etmeleri öngörülüyordu. Bunlar, kendi patrikliklerine başkanlık etmelerine rağmen diğer piskoposlardan daha yüksek bir piskoposluk gücüne sahip değildi. Hıristiyan geleneğine göre de bu beş piskoposluğun bütün piskoposları eşitti; çünkü hepsi de bir havâriye ulaşan silsileye katılmaktaydı ve hepsi doğru inancın muhafızları olarak görülüyordu. Bir patriğin piskoposluk gücünün diğer piskoposlarla aynı olmasına ve patriklik sıfatının temelde bir şeref pâyesini olarak kullanılmasına rağmen yine de patriğin kendi piskoposluk bölgesinin idarecisi rolünde olması ona birtakım imtiyazlar ve ahlâkî otorite sağlıyordu. Meselâ İstanbul, İskenderiye, Antakya ve Kudüs patriklerinin kendilerine bağlı olan bölgelerde yapılan piskoposluk seçimlerini onaylama ve bölgelerinin, başşehirlerinin yahut eyaletlerinin ana merkezlerinin metropolitlerini tayin etme hakkı Roma'ya aitti. Patrikler, ahlâkî konularda idareleri altındaki piskoposlar ve genel olarak kiliseyle ilgili şikâyetleri dinleme ve gerektiğinde piskoposları yargılama yetkisine sahipti. Aynı şekilde kendi bölgelerinde dinî konularda ortaya çıkan sorunları çözmek üzere bölgesel konsil / sinod toplama yetkileri vardı.

Patrikliklerin her biri otosefal karaktere sahipti, yani kendi idarecisini / patriğini kendisi seçebilmekteydi. Kilise terminolojisinde bu duruma Pentarcy (beş kiliseden müteşekkil yönetim) doktrini adı veriliyordu. Roma ve İstanbul patriklikleri arasında zaman zaman gerginlik yaşanması-

na rağmen Pentarcy doktrini 1054'teki büyük bölünmeyle Katolik ve Ortodoks kiliselerinin tamamen birbirinden kopmasına kadar varlığını sürdürmüştür. Büyük bölünme sonucunda İstanbul Patrikliği, Ortodoks kilisesi başpiskoposluğunun merkezi haline gelmiştir. Rus Ortodoks Kilisesi'nin gelişmesi ve başpiskoposluğun XIV. yüzyılda Kiev'den yeni başşehir Moskova'ya taşınmasıyla birlikte bu kilisenin otosefelliği 1598'de resmen kabul edilmiştir. XIX. yüzyılda milliyetçilik akımının Avrupa'yı kuşatmasının ardından ortaya çıkan bağımsız devletler bünyesinde kendilerini bu devletlerle özdeşleştiren pek çok otosefal kilise ortaya çıkmıştır. Bunun sonucu olarak patriklikler çoğalmış; başlangıçta sadece eskiliği, havâriiler tarafından kurulması ve Roma İmparatorluğu bünyesindeki saygınlıkları dolayısıyla prestijli konumda olan beş başpiskoposluğun ruhanî idarecileri için kullanılan patrik unvanı bu çerçevenin dışına çıkmıştır.

Günümüzde Ortodoksluk bünyesindeki sekiz kilise patrikler tarafından yönetilmektedir. Bu kiliselerdeki patrik seçimlerinin o kilisenin kurallarına uygun biçimde yapılması öngörülmekle birlikte seçim daha çok patriklerin ikamet ettikleri bölgenin sinodları tarafından gerçekleştirilmektedir. Patrik unvanı bugün yaygın ola-

Rum patriğini tören kıyafetiyle tasvir eden XVIII. yüzyıl başlarına ait resim (Jean Baptiste van Mour, *Recueil de cent estampes: Representont du différentes nations du Levant*, Paris 1714, lv. LXVI)

rak daha ziyade Ortodoks kilisesiyle özdeşleştirilse de Venedik piskoposu gibi bazı Batı piskoposlarıyla Melkit ve Mârûniler gibi Roma ile bağlantılı Doğu piskoposları, Mısır ve Hindistan'daki bazı Monofizit ve Nestûri piskoposları patrik unvanını kullanmaktadır. Günümüzde Antakya, İskenderiye ve Kudüs patriklikleri bünyesinde birer Ortodoks ve Katolik patrik yanında Kadıköy Konsili öncesini temsil eden patrik bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Baker's Dictionary of Theology (ed. E. F. Harrison), Grand Rapids 1969, s. 384-385; "Patriarchate", *The Concise Oxford Dictionary of the Christian Church* (ed. E. A. Livingstone), Oxford 1977, s. 384; J. F. Driscoll, "Patriarch", *Catholic Encyclopedia*, XI (www.newadvent.org); A. Fortescue, "Patriarch and Patriarchate", a.e.; G. S. Bebis, "Patriarch", *Encyclopedia of Early Christianity* (ed. E. Ferguson v.dğr.), Garland 1998 (Routledge Reference Resources online Group http://www.reference.routledge.com/subscriber/entry?entry=w018_e1272); N. Lossky, "Patriarchate", *Encyclopedia of Christian Theology* (ed. J. Lacoste), Routledge 2004 (Routledge Reference Resources online Group http://www.reference.routledge.com/subscriber/entry?entry=w102_w102b610).

MAHMUT AYDIN

PATRIKHÂNE

(bk. FENER RUM ORTODOKS PATRIKHÂNESİ).

PATRONA

XVII. yüzyılın sonlarından itibaren Osmanlı donanmasındaki mirî kalyon filosunun patrona denilen ikinci derecedeki kalyonuna kumanda eden kaptan (bk. BAHRİYE; RİYÂLE).

PATRONA İSYANI

1730 yılında İstanbul'da meydana gelen ve III. Ahmed'in tahttan indirilmesiyle sonuçlanan ayaklanma.

Yeniçeri Ocağı'na mensup olan ve bir süre kalyonlarda levent olarak görev yaptığı için (BA, Cevdet-Dahiliye, nr. 5071) "Patrona" lakabıyla anılan Halil'in adıyla tarihe geçen isyan kaynaklarda Patrona Halil ve kısaca Patrona İsyanı şeklinde zikredilir. Ayaklanma 1718 Pasarofça Antlaşması'na kadar uzanan bir dizi siyasal, ekonomik ve sosyal gelişmeye karşı bir tepkinin sonucudur. Dönemin sadrazamı Nevşehirli Da-

mad İbrâhim Paşa'nın, Avusturya karşısında uğranılan ağır yenilgiden sonra daha sadâretinden önce izlemeye başladığı barışçı politika yüzünden geleneksel savaş yanlısı Osmanlı ricâliyle ters düşmesi, Belgrad ve Tımsıvar gibi önemli mevkiilerin elden çıkması, sadrazam olduktan sonra hem savaş taraftarlarını memnun etmek hem kamuoyundaki olumsuzluğu gidermek için istemeyerek de olsa İran'a savaş açtırması ve bu mücadelede karşılaşılan başarısızlık toplumun çeşitli kesimlerinde büyük bir hoşnutsuzluğa yol açmıştı. Öte yandan bir süredir devam etmekte olan savaşlar sonucu yaşanan malî sıkıntılar, daha önce savaş giderleri için konulup zamanla devamlı hale gelen imdâdiye vergilerinin ağırlığı, devletin önemli gelirlerinden olan mukâataaların bir süreden beri kaydıhayat şartıyla verilmesi gibi uygulamalar özellikle üretici sınıfını zor durumda bırakmıştı. Başta III. Ahmed ve damadı İbrâhim Paşa olmak üzere devlet adamlarının israfa varan lüks harcamaları da halkın hoşnutsuzluğuna, devlet ricâline karşı kin ve düşmanlık duygularının oluşmasına yol açıyordu. XVII. yüzyıl boyunca büyük şehirlere göç hâlâ devam ediyor, bu da köylerin boşalmasına, dolayısıyla üretimin düşmesine ve gelirlerin azalmasına sebep oluyordu. Sahipsiz ve boş kalan kadroların devlet hazinesine alınması, bu kadroları kanuna aykırı olarak dolu imiş gibi kullanan askerî zümreler arasında derin bir hoşnutsuzluğa yol açmıştı. Esnaf loncalarının ağır vergi yükü ve bunların sayıca çoğalması da özellikle İstanbul esnafını rahatsız ediyordu. Taşrada da durum farksızdı. Gerek Anadolu'dan gerekse Rumele'den pek çok gayri memnun İstanbul'a gelmiş ve ümitsiz bir bekleyiş içine girmişti.

Sonradan Lâle Devri diye adlandırılacak olan Nevşehirli Damad İbrâhim Paşa'nın sadâreti döneminde ilk Türk matbaasının açılması, bir tercüme komisyonunun oluşturularak Doğu ve Batı dillerinden çeviriler yapılması, kütüphaneler açılması, bir süredir ihmal edilen çiniciliğin tekrar ihyası, kâğıt ve kumaş imalâthanelerinin kurulması, bir itfaiye teşkilâtının oluşturulması gibi faaliyetler geniş halk kitlelerini ilgilendiren bir durumda arz etmiyordu. Fransız mimarisini tarzında yalı, köşk ve konakların inşası ve buna bağlı olarak lüks, sefahat ve israfın artması gibi icraatlar İstanbul halkının daha çok dikkatini çekiyordu. Geleneksel gazâ ve cihad anlayışının yerini yavaş yavaş çirağan eğlenceleri ve helva sohbetleri şeklinde ortaya çıkan dün-

ya sevgisi ve zevklerinin alması, ibadet ayı olan ramazanda bile eğlencelerin devam etmesi özellikle dinî çevrelerde tepkiyle karşılanıyordu. Bazı kadınların geleneksel kıyafete aykırı biçimde mesirelerdeki serbest tavırları ve eğlencelere katılmaları hep İbrâhim Paşa'nın eseri olarak gösteriliyor ve onun aleyhine kullanılıyordu.

Öte yandan Damad İbrâhim Paşa'nın rakiplerini uzaklaştırması, kendi akraba ve yakınlarını yüksek mevkilere getirmesi siyasi gerilimi giderek daha da arttırdı. Damatları Kaptanıderyâ Kaymakam Mustafa Paşa ile Sadâret Kethüdâsı Mehmed Paşa arasındaki geçimsizlik siyasî rekabeti hızlandırdı. Vezirîâzâmın bu iki damadını birbirine dübür yapması da işe yaramadı. Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın kızı tarafından torunu olan Mustafa Paşa'nın gözü sadrazamlık makamındaydı. İbrâhim Paşa ise küçük damadı Mehmed Paşa'yı tutuyordu. Sefer-i hümâyün kararının alınmasından sonra kaptanpaşalığa ilâveten İstanbul kaymakamlığına da getirilen Kaymakam Mustafa Paşa amacına ulaşmak için bu fırsatı kullanmaya karar verdi ve yaptığı bağışlarla taraftar toplamaya başladı. Esasen bunun için ortam hazır, İstanbul esnafı ile kapıkulu askeri âdeta yeni bir hadise çıkmasını bekliyordu. Mustafa Paşa isyanın hazırlığı işini daha önceden tanıdığı ve bir cinayetden dolayı idamdan kurtardığı, Arnavut asıllı olup o sırada Yeniçeri Ocağı'nın 17. Orta mensubu olan Hurpeştli Patrona Halil'e verdi. Halil o zamana kadar bazı olaylara karışmış, Niş ve Vi-din ayaklanmalarına katılmış, iki defa ölüm cezasından kurtulmuş, etkili konuşabilen bir kişiydi. İstanbul'a gelerek seyyar satıcılık ve hamamlarda tellâklık yapmıştı; halk arasında ise gaybı bilen bir kişi olarak tanınıyordu. Kaymakam Mustafa Paşa halkın desteğini sağlamak için Ayasofya vâizi İspirizâde Ahmed Efendi'yi devreye soktu. Bu arada sebepsiz yere görevinden alınan ve sadrazamla özel bir meselesi olan (Mustafa Nûri Paşa, III, 30) İstanbul Kadısı Zülâîl Hasan Efendi de isyan komitesine katılmıştı. Patrona Halil ilmiye sınıfından bu iki önemli şahsiyet dışında güvendiği, Zağarcı Bölüğü'nden Rusçuklu manav Muslu Beşe ve Kahveci Emîr Ali ile birkaç kişiyi de yanına alarak gerçekleştirilecek harekâtın planını yaptı ve isyanda görev alacak elebaşları belirledi. İsyancılara hamam tellâkları, softalar, sebze, kaldırımçı, tavukçu, süprüntücü, dilenci gibi ayak takımı katılmıştı.

Âsiler, 12 Rebûlevvel 1143'te (25 Eylül 1730) Beyazıt Camii'nin Kaşıkçılar'a açılan